

Navrátilová, Olga

Apozice, koordinace

In: Navrátilová, Olga. *Slovosled posesivních zájmen ve staré češtině*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018, pp. 152-163

ISBN 978-80-210-9073-6; ISBN 978-80-210-9074-3 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138874>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

10 APOZICE, KOORDINACE

V následující kapitole jsou popsány další případy NP s posesivními zájmeny, které nebyly v předchozím výkladu (viz kapitolu 9) zachyceny. Jedná se o NP v apozičních skupinách a o NP s posesivními zájmeny v koordinačních strukturách. Z hlediska interpretace staročeských dokladů představují koordinace a apozice v naší práci dva zcela protichůdné jevy. Tato odlišnost se projektuje rovněž do způsobu zpracování obou syntaktických fenoménů, který je v této kapitole předložen. Výzkum NP s posesivními zájmeny v apoziční skupině přinesl poměrně jednoznačné výsledky slovosledného chování těchto zájmen v apoziční skupině – výklad je tedy soustředěn zejména na popis jednotlivých případů, na frekvenční analýzy a na komparaci staročeského a latinského slovosledu posesivních zájmen v apoziční skupině. Vedle toho výzkum slovosledu posesivních zájmen v koordinačních strukturách zachytil zcela nejednoznačné, vágní výsledky, na jejichž základě lze pouze dedukovat, že mezi slovosledem posesivních zájmen v NP a koordinací neexistuje ve staré češtině bližší spojitost. Výklad o NP s koordinací je tedy soustředěn především na popis jednotlivých typů koordinačních konstrukcí a demonstrování doložených příkladů. Z téhož důvodu v rámci tohoto popisu neuvádíme ani frekvenční analýzy.

10.1 Apozice

Apozice představuje nejednoznačně pojímaný jev, a to nejen v české lingvistice (srov. např. Steinitz 1969, Quirk 1972). Je to způsobeno zejména možnostmi dvojího chápání apozice, která znesnadňuje její bližší a přesnější vymezení, a to 1. jako větného členu, 2. jako syntaktického vztahu. V české lingvistice 20. století se postupně vytvořily dva tábory, které představují zastánce prvního, či druhého

vymezení apozice. Mezi zastánce pojetí apozice jako větného členu patří zejména V. Mathesius (1947), V. Šmilauer (1966), J. Bauer a M. Grepl (1972), naproti tomu vymezení apozice jako syntaktického vztahu lze náznakově spatřit u F. Kopečného (1962), více pak později u V. Hraběte (1964) či K. Svobody (1972). V MČ 3 (s. 418–435) je apozice definována jako jeden z typů zmnožení syntaktické pozice a označována termínem adordinace; členy apoziční skupiny zaujímají ve formální struktuře věty tutéž syntaktickou pozici a tutéž pozici zaujímají i v rámci aktuálního členění. Obdobný výklad podává též Štícha et al. (2013, s. 549–550) a v zásadě i SČ (s. 345–350), která apozici označuje jako „komplexní větný člen“ (členy apozice jsou podle autorů „potenciálně koreferenční“). Podobnou definici lze nalézt i v Panevové et al. (2014, s. 20–22, 149). Podrobnější přehled o jednotlivých přístupech je možno získat například ve studii E. Koktové (1977), Z. Hlavsy (1986) či v ESČ: Heslo *Apozice* či v NESČ: Heslo *Apozice*.¹⁷²

Ve výzkumu realizovaném v této práci za apozici pokládáme pouze případy s nerestriktivním spojením členů, tj. takové případy, kdy aponované výrazy jsou k základnímu výrazu přiřazeny volně, což se v nové češtině projevuje nesplývavou intonací; např. v SČ (s. 346) je tento typ apozice označován jako tzv. volná juxtaapozice, jinde (viz např. Koktová 1977) jako volná apozice. Ve starších syntaktických popisech (viz např. Šmilauer 1966) jsou takové případy hodnoceny jako přístavek.

Z našeho výzkumu staročeských textů plyne (jak demonstruje níže uvedená tabulka 1 a graf 1), že se u všech skupin¹⁷³ posesivních zájmen dominovaných aponovaným výrazem projevuje jistá tendence k jejich umístění do postnominální pozice.

O této tendenci se pro starou češtinu zmiňuje již F. Trávníček:

V přístavku bývá adjektivní přívlastek častěji za svým substantivem než před ním. Na př.: *Mojžieš, muž svatý Štít., (...) skrze Elizea, slúhu svého Hus.*

(Trávníček 1956, s. 153)

Otázkou ovšem zůstává, proč k této frekventovanější postpozici modifikátorů aponovaných výrazů ve starších vývojových stádiích češtiny dochází. Zda tendence k postponování rozvíjejících členů vychází ze samotné povahy apozice, anebo je zapříčiněna externími vlivy cizojazyčných (latinských) předloh.

Určité východisko pro druhou z možností nabízí ve své monografii O. Spevak (2010, s. 253), jež se zmiňuje o převládající postpozici latinských posesivních zájmen (nemluví tu ovšem o případech s apoziční skupinou), pokud tato posesiva stojí ve frázích nesoucích informace o vztahu rodinném či podobně blízkém, srov.:

172 Jak je uvedeno např. v NESČ (ibid.), mimo to mezi adordinovanými členy mohou existovat různé významové vztahy (např. vztah identifikace, explikace, klasifikace, výčtu či shrnutí).

173 U zájmen skupiny B nejsou ovšem tyto výsledky vzhledem k nízkému počtu dokladů validní.

Secondly, possessives referring to relatives and familiars such as *frater meus* ‚my brother‘ or *amicus meus* ‚my friend‘, are regularly placed after the head noun, provided that the conditions for expressing the possessive are fulfilled.

(Spevak *ibid.*)

Pokud se tedy v latinské apoziční skupině objeví NP referující o vztahu „příbuznosti“, posesivum dominované aponovaným výrazem je umístěno v postnominálním poli své fráze (o těchto typech apozice více viz Spevak {2014, s. 310}). V našem korpusu dokladů NP v apozici se v drtivé většině objevují právě takové případy, ve kterých daná NP v apozici podává referenci o vztahu rodinném či podobně blízkém (srov. níže uvedené doklady (1) a., (2) b., c., (3), (4) a., (5) a., (6), (7)).

Mohli bychom tedy předpokládat, že vysoký počet dokladů postnominální pozice je v případě apozice způsoben doslovným překladem/převodem latinských frází. Tuto domněnku nadto podporuje konfrontace některých latinských pretextů a jejich českých překladů (adaptací), z nichž vyplývá, že staročeská postpozice má v četných případech předlohu v latinské postpozici (srov. např. doklad (1) a., b., (2) b., c., d., (4) a., b., (5) a., b., (6), (7)).

Mimo to je poměrně zásadní ještě jedna skutečnost, a to ta, že převážná část dokladů (141 dokladů z celkového počtu 203) je zastoupena právě v biblickém textu, který se, což bylo již mnohokrát zmíněno, vyznačuje z hlediska slovosledu poměrně velkou závislostí na své latinské předloze (počínaje druhou staročeskou biblickou redakcí). Souhrnně je v biblických překladech antepozice posesiva v apozici zastoupena 64 doklady ku 77 dokladům postpozice; na tomto místě je nutno zdůraznit, že velké procento (cca 68 %) biblických dokladů pochází z textu *Genesis Bible olomoucké* i *Bible mlynářčiny* (tím je zřejmě způsobena i poměrně vysoká frekvence prenominální pozice v biblickém textu).¹⁷⁴

V menší míře pak další doklady postnominálních posesiv v apozici pocházejí rovněž z překladových památek – *Gesta Romanorum* (2 A : 9 P), *Trojánské kroniky* (1 A : 14 P) a *Olomouckých povídek* (3 A : 6 P), srov. doklady (3), (4) a., b., (5) a., b., přičemž v některých případech (viz doklady (4) a., b., (5) a., b.) má umístění v postnominální pozici rovněž oporu v latinském pretextu.

Vedle toho se ve staročeském textu *Života Krista Pána* objevují případy s posesivními zájmeny, která jsou v apozici rovněž postnominální. I tyto případy jsou převážně věrnými citacemi biblického textu – výše bylo zmíněno, že v této památce existuje velmi úzká relace mezi postpozicí posesiv ve frázi a případy s doslovnými citacemi biblického textu. Pravděpodobně se zde tedy opět jedná o transfer latinský slovosled → staročeský slovosled (viz níže uvedené doklady (6), (7)).

¹⁷⁴ Jak bylo již mnohokrát zmíněno, v případě SZ byl nový překlad bible (jenž se z hlediska slovosledu vyznačuje větší závislostí na latinské Vulgátě) pořízen až ve třetí biblické redakci.

- (1) a. „Jozefe, synu Davidóv, neroď se báti přijeti **Marie**, [**manželky tvé**]; neb to, co se v nie narodilo, z ducha svatého jest.“ BiblMlyn, Mt 1,20
 b. {...} *Ioseph, fili David, noli timere accipere **Mariam**, [**coniugem tuam**], quod enim in ea natum est de spiritu sancto est.* Vulg ibid.
 c. {...} „Ozěpe, synu Davidóv, neroď se báti pojieti **Marie**, [**tvé ženy**]. Neb co se jest v niej zarodilo, ot Duchu svatého jest.“ BiblDražď ibid.
 d. {...} „Jozefe, synu Davidóv (tověz rodu Davidova), neboj se přijeti **Marie**, [**své ženy**]; neb to, což se jest v niej narodilo, to jest skrzě ducha svatého.“ BiblOl ibid.
- (2) a. {...} *A uslyšav, že Archelaus kralováše v židovství místo **Heroda**, [**svěho otce**], báše se tudy jíti.* BiblDražď, Mt 2,22
 b. {...} *a když uslyšě, že Archelaus kraluje v židovské zemi místo **Heroda**, [**otce svěho**], bál se tudy jíti.* BiblOl ibid.
 c. {...} *a uslyšav, že Archelaus kraluje v židovské zemi místo **Erodesa**, [**otce svěho**], bál se jest tam jíti.* BiblMlyn ibid.
 d. {...} *Audiens autem, quia Archelaus regnaret in Iudaea pro **Herode**, [**patre suo**], timuit illuc ire.* Vulg ibid.
- (3) *A po malé chvíli ten jistý nemocný, jsa učiněn jako malomocný, velmi krásný se ukázal, bera se do nebes, a **Julianovi**, [**hospodáři svému**], řekl: „Juliane, Pán Buoh mě k tobě poslal, zvěstuje tobě, že jest pokánie tvé přijal {...}“* PovOl 275v
- (4) a. *Potom také císařová, [**macocha jeho**], až na smrt nemocna bieše a mnozí lékaři biechu přivedeni, jenž o její zdraví biechu zúfali.* GestaM 3r
 b. *Post hec regina [**mater eius**] usque ad mortem infirmabatur {...}* GR 112,21
- (5) a. *O kterýchžto Nedvědicích Ovidius v druhé kapitule Metamorfoseos, totiž přetvořováníe básnivě, praví a rka, že by byla jedna Kaliscéně, [ženima Jupiterova], **Archades**, [**syn její**], a slovúť ty hvězdy Septem triones, totižto Sedm voluov {...}* TrojK 80v
 b. *De quibus ursis, Maiori scilicet et Minori Ovidius in secundo libro Methamorphoseos fabulose commentans dixit Calistonam et **Archadem** [**filium suum**] has mutatos in ursas. Vocantur eciam hee stelle Septentrionales stelle cum sint vii iuxta axem.* HDT I, 10
- (6) {...} *že ten, jehožto ona nosí, Duchem se svatým počal, a tak jemu řekl: „Neboj se, Jozefe, přijeti **Marije**, [**choti své**], neb ten svatý plod, ješto se od nie stane, od Ducha svatého jest.* KristE 206v (cit. Mt 1,20; *noli timere accipere **Mariam** [**coniugem tuam**]* Vulg)
- (7) *Matka božie zpomenuvši na to slovo, ješto jí byl archanjel řekl, aj toť **Alžběta**, [**příbuzná tvá**], počala jest dietetem v starosti své {...}* KristE 208v (cit. L 1,36; *ecce **Elisabeth** [**cognata tua**] et ipsa concepit filium in senecta sua* Vulg)

Možný vliv latiny na slovosled posesiv v apoziční skupině některých stč. překladů (adaptací) latinských pretextů naznačuje také fakt, že v nejstarším biblickém překladu Matoušova evangelia postnominální postavení ještě není natolik domi-

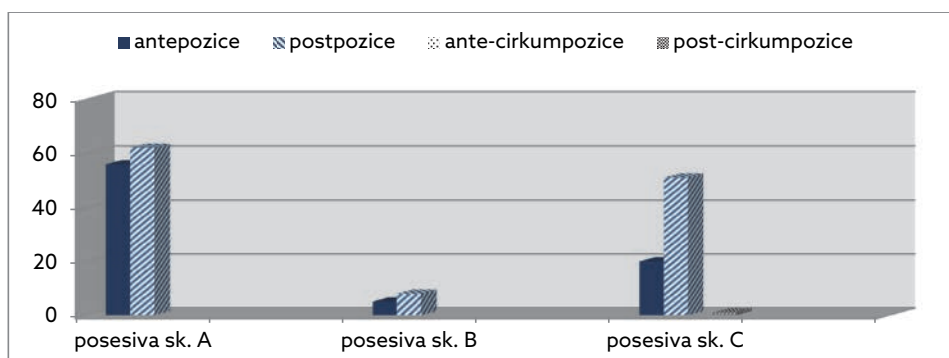
nantní (Mt BiblDrážď 6 A : 5 P vs. Mt BiblMlyn 0 A : 11 P), jako je tomu v překladu druhé biblické redakce, v *Bibli mlynářčině*, (viz rovněž kapitulu 7 či V. Kyas {1971, s. 39}), srov. výše uvedené doklady (1) a., c., d., (2) a. a (2) c.

	Gn BiblOl	Gn BiblMlyn	Mt BiblDrážď	Mt BiblOl	Mt BiblMlyn	Sk BiblLitTřeb	Sk BiblMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	25	30	6	2	0	1	0	3	2	0	0	0
postpozice	19	22	5	7	11	8	5	1	9	2	1	0
ante-cirkumpozice ¹⁷⁵	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice ¹⁷⁶	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	44	52	11	9	11	9	5	4	11	2	1	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	1	1	0	3	0	2	0	0	0	1	0	4	81
postpozice	1	14	0	6	0	2	0	0	0	2	0	6	121
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Σ	2	15	0	9	0	4	0	0	0	3	0	11	203

Tabulka 1 Výskyt apozice v jednotlivých pramenech

Graf 1 Slovosled jednotlivých skupin posesivních zájmen v apozici

175 Vysvětlení této pozice viz kapitulu 7 *Slovosled posesivních zájmen v NP, vztah slovosledu a žánrové příslušnosti analyzovaných textů*.

176 Vysvětlení této pozice viz kapitulu 7 *Slovosled posesivních zájmen v NP, vztah slovosledu a žánrové příslušnosti analyzovaných textů*.

Jak je možno zaznamenat z uvedeného grafu, ve slovosledu posesiv skupiny A i C v apozici se objevují poměrně výrazné diference: zatímco u skupiny A pozice posesiva ve frázi kolísá mezi prenominální a postnominální pozicí (56 A : 62 P), posesiva skupiny C jsou převážně postnominální (20 A : 51 P). Tato skutečnost dle našeho soudu zcela koresponduje se situací nastíněnou pro posesiva skupiny C i v „neapozičních“ skupinách.¹⁷⁷

Z předložených výsledků vyplývá, že na umístění posesiva v apoziční skupině do pozice za řídicí jméno má ve staré češtině poměrně silný vliv slovosled původní (latinské) předlohy (jedná se tu pravděpodobně o transfer slovosled původního textu → slovosled překladu). Otázkou ale zůstává, proč je vliv latinského slovosledu právě v případě apozice tolik silný.

V kontextu našeho výzkumu realizovaného v biblickém textu je zřejmé, že postpozice posesiv v apozičních skupinách doložená v biblických překladech je zřejmě opět motivována stylotvornými faktory (podléhá specifické slovosledné výstavbě biblických překladů z velké části závislé na vulgární předloze). O těchto stylotvorných faktorech by bylo možno uvažovat i v případě dalších překladových památek (neboť, jak již bylo řečeno, postpozice posesiv v apozici se uplatňuje mimo biblické texty právě v překladových textech z latiny). Nicméně nabízí se tu i otázka, zda ve staročeském slovosledu nemohla rovněž existovat jistá opora (systémová dispozice) pro přijetí těchto latinských schémat. Dle našeho soudu by tato opora mohla do jisté míry spočívat v aktuálním členění, resp. ve výpovědní dynamičnosti jednotlivých prvků apoziční skupiny. Dominující výraz v apozici vyznačující se vyšší mírou výpovědní dynamičnosti než samotné posesivní zájmeno se dostává do „kontaktní“ pozice s dominujícím výrazem základním, jenž je charakterizován přibližně stejnou výpovědní dynamičností jako aponovaný dominující výraz. Objevuje se zde tedy „určitá paralela“ s apozicí těsnou.¹⁷⁸ Ve staré češtině, jak dokládá např. F. Trávníček (1956, s. 155), se běžně vyskytují případy, kdy propriální vyjádření zpřesňující apelativum¹⁷⁹ zaujímá pozici až za tímto apelativním výrazem.¹⁸⁰

177 Viz výše kapitolu 7 *Slovosled posesivních zájmen v NP, vztah slovosledu a žánrové příslušnosti analyzovaných textů*.

178 V tradičních přístupech je toto spojení dvou substantiv pojmenovávajících živé entity (typu nč. *mistr kuchař, pes Dášeňka*) označováno jako substantivní atribut – viz např. SČ (s. 326), PMČ (s. 502–503).

179 Jak uvádí např. autoři M. Grepl – P. Karlík (1986, s. 265), v těchto atributivních spojeních je ovšem zastřen směr závislosti, a je tedy velmi obtížné definovat, který z obou výrazů je člen dominující a který dominovaný. Obecně však platí, že u spojení typu *Neruda dramatik, Havlíček kritik* (M. Grepl – P. Karlík {ibid.}) je vždy vlastní jméno dominujícím výrazem a apelativum přívláskem. Některé přístupy (viz např. Hrbáček 1972) případy typu *kritik Neruda, hlavní město Praha* nepokládají za spojení atributu a dominujícího jména, nýbrž za stejnorodé spojení substantiv plnicí ve větě funkci podmětu. Typ s opačným slovosledem *Neruda kritik* představuje potom dle Hrbáčka (ibid.) přechod mezi stejnorodým a apozičním spojením členů. Za vlastní apozici pak pokládá pouze případy typu *Praha, hlavní město*.

180 Tato skutečnost významným způsobem ovlivňuje chápání frází typu *Karel král / král Karel*. Zatímco ve stč. pravděpodobně slovosledná variabilita tohoto typu frází umožňuje jejich identické pojetí, v nové češtině, v níž postpozice apelativního výrazu není bezpříznaková, jsou oba typy pojímány rozdílně,

S jistou mírou zjednodušení by tak snad bylo možno ve staré češtině uvažovat o pojetí těchto typů frází¹⁸¹ jako těsné apozice / shodného substantivního atributu, např. již zmíněná fráze v dokladu (3): *Julianovi, [hospodáři svému]*, by mohla být interpretována stejným způsobem jako fráze *[svému hospodáři Julianovi]*, tj. *[Julianovi hospodáři svému]*.¹⁸²

Vzhledem k tomu, že převážná část dokladů pochází z biblických překladů, představujících z hlediska slovosledného chování modifikátorů NP specifickou skupinu textů, je třeba k uvedeným výsledkům přistupovat s jistou dávkou badatelské skepse. Pro potvrzení, anebo vyvrácení jejich správnosti by bylo zapotřebí provést rozsáhlejší sondy postihující slovosled všech rozvíjejících prvků NP v širším okruhu nebiblických textů.

10.2 Koordinace

Jak uvádí J. Panevová et al. (2014, s. 136), koordinace představuje jeden z nejproblematictějších fenoménů v popisu jazyka, a to jak z hlediska formálního, tak empirického. O obtížnosti řešení některých otázek spojených s koordinací v rámci generativních i závislostních přístupů se zmiňuje rovněž E. Hajičová (2006).

Generativní přístupy se v rámci koordinace věnují zejména specifčnosti koordinovaných struktur – jakým způsobem je možno znázornit koordinační strukturu a čím se tato struktura liší od jiných syntaktických struktur, dále se věnují otázce, které výrazy mohou být členy koordinace a které výrazy naopak koordinovat nelze, jakým způsobem funguje shoda mezi členy koordinace a jejich okolím, či obecně sémantice koordinačních struktur. Způsob zachycení fungující koordinační struktury, jenž je v zásadě z hlediska koordinace klíčovým zájmem generativní lingvistiky, se pak ubíral směrem od původního symetrického znázornění koordinační struktury (všechny konjunkty mají v tomto případě identickou funkci i postavení; spojka zde funguje jako pravá či levá sestra všech konjunktů) ke koordinační struktuře asymetrické (spojka tvoří frázi s konjunktem, který ji následuje).¹⁸³ Jednotlivé

---

především tu dochází k sémantickému zúžení základního výrazu (u fráze typu *Karel král* je předpoklad, že existuje více osob se jménem *Karel*, apelativní výraz *král* tak zpřesňuje propriální vyjádření – více viz např. E. Koktová (1977)).

181 Týká se pravděpodobně těch frází, jejichž základní výraz představuje proprium.

182 Při klasifikaci těchto případů se bohužel nelze opřít o jazykové povědomí rodilých mluvčích staré češtiny. Je zřejmé, že tyto případy klasifikujeme z pohledu mluvčích češtiny moderní: jak již bylo zmíněno, jedním z nejdůležitějších ukazatelů pro jejich pojetí coby apozice volné je jejich výslovnost s nespřávanou intonací při mluvené realizaci řeči. Oporu nám neposkytuje ani interpunkce, neboť té je v tomto období zatím užíváno poměrně nesoustavně a pravidla její distribuce se dosud řídí rytmičko-eufonickým (pauzovým) principem (Šlosar 1966; Pečírková – Pytlíková – Kreisingerová {2010, s. 167–183}; Kosek {2014a, s. 22–23}; Pleskalová {2001, s. 20}).

183 V rámci asymetrických přístupů ke koordinaci se utvořily dva samostatné, protichůdné přístupy:

problémy řešené generativními přístupy jsou blíže analyzovány např. v těchto publikacích: Kayne 1994; Gazdar et al. 1985; Goodall 1987; Munn 1993, souhrnně viz NESČ: Heslo *Koordinace*.

V závislostních přístupech (konkrétně v českém lingvistickém prostředí) je pak na koordinaci nahlíženo zejména z pohledu chování koordinační struktury v rámci složitějších syntaktických struktur, je zkoumán vzájemný vztah koordinace (tj. vztah definovaný sémanticky) a parataxe (vztah definovaný formálně), rozdíl mezi koordinováním větných a nevětných celků, rozdíl mezi koordinací a apozicí, dále je řešena hierarchizace vícečetné koordinační struktury, vztahy mezi členy koordinačního spojení, otázka gramatické shody apod. Jak uvádějí Panevová et al. (2014, s. 138), v tradičních českých syntaxích je koordinace zpravidla stručně hodnocena jako „zaplnění jediné syntaktické pozice dvěma nebo více členy označujícími (na rozdíl od apozice) různé skutečnosti odkazující k různým referentům a zároveň vyjadřující stejný závislostní vztah k (společnému) řídicímu členu“. Koordinační struktury jsou českými závislostními přístupy dále analyzovány jako výsledky expanze (rozšiřování) či jako výsledky fúze (sjednocování) (viz NESČ *ibid.*), přičemž tento dvojí status koordinace je reflektován v homonymní interpretaci koordinačních konstrukcí.¹⁸⁴

Podrobnější vhled do problematiky pojetí koordinace v českém lingvistickém prostředí lze získat například v těchto publikacích: PMČ; Svoboda 1965; 1967; 1972; Šmilauer 1966; Hrbáček 1960; 1965; 1991; Piřha – Sgall 1966; Piřha 1984; Kopečný 1962; Svoboda 1989; MČ 3; SČ; ESČ: Heslo *Koordinace*; Mikulová et al. 2005; Šindlerová 2007; Štícha et al. 2013; Panevová et al. 2014; NESČ: Heslo *Koordinace*.¹⁸⁵

V našem výkladu se soustředíme (v souladu se záměrem předkládaného spisu) pouze na takové případy, kdy se ve vztahu koordinace nacházejí výlučně NP (viz např. doklady (8)–(22)). Doklady reprezentující vztah koordinace mezi NP a dalším

1. Spec/Head Agreement vycházející ze shody specifikátoru s hlavou – tento přístup označuje první konjunkt jako specifikátor a poslední jako komplement (viz např. Johannessen 1998), 2. adjunkční teorie, která poukazuje na nedostatky prvního uvedeného přístupu a nabízí řešení volného připojení koordinační fráze k prvnímu konjunkt (viz např. Munn 1993).

184 Například z věty typu *Stál tam velký a černý pes* (SČ, s. 338) není zřejmé, zda se jedná pouze o jednoho psa, resp. o NP s koordinací dominovaných výrazů (*Stál tam pes, který byl velký a černý*), či o dva psy, tj. o NP s koordinovanými dominujícími prvky (*Stál tam černý pes & Stál tam velký pes*). První uvedená interpretace reprezentuje případ koordinace expanzivní, zatímco druhá koordinaci fúzovou. V zásadě se ve druhém případě jedná o elipsu dominujícího prvku fráze. O elipse v koordinaci se podrobněji zmiňují J. Panevová et al. (2014, s. 141–142, 144–145).

185 Nejpodrobněji se problému koordinace věnuje MČ 3, která de facto rozlišuje dva typy paratactického vztahu – koordinací a adordinací. Koordinace je zde definována jako „prosté konstatování souběžného výskytu daných entit, bez zřetele k jejich možným specifickým vztahům“ (MČ 3, s. 392). Všímá si současně (jako jeden z mála českých přístupů) jisté spojitosti mezi koordinací a jejím postavením ve fokusu výpovědi. Ucelený výklad o koordinaci z hlediska přístupů české závislostní syntaxe i přístupů generativní lingvistiky podává ve své diplomové práci J. Šindlerová (2007).

prvkem klauze s jinou větněčlenskou funkcí (např. adverbium)¹⁸⁶ či s vedlejší klauzou¹⁸⁷ do výzkumu nezahrnujeme.¹⁸⁸

Při zkoumání koordinace v rámci NP je zřejmé, že hlavní distinkcí, která se zde uplatňuje, je to, jaké prvky NP jsou koordinovány (tj. případy typu a/, b/), příp. kolik prvků tvoří koordinační strukturu (tj. případy typu c/):

a/ koordinační vztah je mezi rozvíjejícími členy NP (tj. zpravidla mezi dvěma posesivními zájmeny):

(8) *Příčiniuši jeho líce k svému svatému líci, **jeho i své slzy utierajíc**, rozličně jeho kojieše {...}* KristE 225v

b/ koordinační vztah je mezi dominujícími členy NP (tj. mezi dvěma NP), přičemž:¹⁸⁹

b₁/ každý z dominujících členů je ještě dále rozvíjen posesivním zájmenem, která zpravidla jsou (viz doklad (9)), ale nemusejí být (viz doklad (10)) lexikálně identická:

(9) *Neb tělo v přirození již porušeném táhne duši po sobě **k svým líbostem a k svým rozkošem** mimo pravdu, ež duše své útěchy, ješto by ji jměla v Bohu jmiati, nebude tbáti.* ŠtítSvátA 1v

(10) *Kterak sem já tak náramně a převelice tvú milost rozhněval, že s mě z **své kázni a z tvú rukú** poddal, v kázen toho neješitného Nešťestie!* TkadlB 25v

b₂/ pouze jeden z dominujících členů je ještě dále rozvíjen pronominálním posesivem (viz doklad (11) a.):¹⁹⁰

(11) a. {...} *aby toho rúna dobýval a tudy aby **bez hanby jeho i nároku** zahynul.* TrojK 79v

186 Tj. případy typu *Chodí tam ve svém volném čase a málo.*

187 Tj. případy typu *Chodí tam kvůli svým přátelům, a aby si odpočinul.*

188 Jak je uvedeno v NESČ (ibid.), není zcela zřejmé, zda koordinace vyžaduje tutéž gramatickou kategorii konjunktů. Jako argument pro uplatňování tohoto pravidla dokládá negramatické případy typu **Petr je slávišta a netolerantní*. Nicméně z jiných případů typu *Petr jezdí rychle a bez zbytečného riskování* či *Přišel na náosťevu, a aby si poslechl nová céděčka*, je evidentní, že podmínka téže gramatické kategorie konjunktů v koordinační struktuře nemusí být splněna.

189 V PMČ (s. 512) je podtyp b/ zařazen mezi větný člen několikanásobný, u A. Svobody (1989, s. 116) definován jako několikanásobná NP, jež je podtypem NP složené.

190 Interpretace takových případů může být ovšem odlišná: 1. v souladu s výše uvedeným je pouze dominující N *hanby* rozvíjeno posesivem *jeho* (*bez hanby jeho a (všeho) nároku*), 2. může se jednat o elipsu téhož rozvíjejícího členu *bez hanby jeho i jeho nároku*. U NP s posesivními zájmeny jsou však případy typu 1 ojedinělé, posesivum zpravidla funguje jako společný modifikátor obou dominujících složek fráze. Uvedený doklad tedy interpretujeme jako typ 2.

b. {...} *diligenter attendens quod tutiori via et sine pudoris labe sui non posset tradere Iasonem facilius ad perdendum.* HDT I, 7

c/ z hlediska počtu koordinačních složek se jedná:

c₁/ o koordinaci binární/dvoučlennou (v koordinační struktuře jsou pouze dvě koordinační složky, z nichž mohou být rozvity pronominálním posesivem obě (viz uvedený doklad (9)), nebo pouze jedna z nich (viz doklady (11) a., (12) a.):

- (12) a. „*Kalich mój budete píti, ale seděti na mój pravici nebo na levici nenie mé vám dáti, jedno těm, jimžto jest uchystáno od mého otč.*“ BiblDražď, Mt 20,23
 b. „*Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam et sinistram non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.*“ Vulg ibid.

c₂/ o koordinaci vícečlennou (koordinován je libovolný počet dominujících členů – viz doklad (13)):¹⁹¹

- (13) *Tě, nestydlivé Nešťestie, ty protivníku a zrádce všeho stvoření božieho, tvá zlá vuole, tvá zlá mysl, tvé zlé myšlenie, tvé zlé tajné a falešné pokušenie, tvé zlé a nelítostivé dielo, tvoji hanební skutkové tě samo utratie, tě samo v nic obrátie!*
 TkadlB 2r

Další distinkce,¹⁹² které se v popisu koordinace (nejen) NP objevují, vyplývají 1. z formy vyjádření koordinačního vztahu (tj. složky koordinační skupiny mohou být spjaty paratakticky (viz např. doklad (14)) či hypotakticky (viz doklad (15)), 2. z jistých významových vztahů mezi jednotlivými složkami koordinace: jedná se o vztah (nebo také poměr) slučovací (14), odporovací (16), disjunktivní/alternativní (17), gradační (18) a následkový (19):¹⁹³

191 Každá z dominujících složek může současně být rozvíjena libovolným počtem výrazů s libovolnou slovnědruhovou charakteristikou.

192 V naší práci se nezabýváme rozlišením mezi koordinací lineární (tj. koordinací typu *Karel, Jan a Pavel*) a koordinací hierarchickou (tj. koordinací typu *Pavel a Jan a Karel a Marie hvají čtyřhru.*), jak činí např. Panevová et al. (2014, s. 142). V terminologii MČ 3 (s. 409) je koordinace lineární označována jako koordinace rozšiřující, koordinace hierarchická jako koordinace sjednocující.

193 Tato klasifikace odpovídá klasifikaci SČ (s. 339–343) a PMCČ (s. 513–518). V jiných pracích věnovaných syntaktické stavbě češtiny lze v pojetí uvedených významových vztahů zaznamenat rozdíly: Štícha et al. (2013, s. 546) uvádí vztah slučovací, odporovací, vylučovací a stupňovací. J. Panevová et al. (2014, s. 147–149) nadto uvádějí poměr konfrontační, důvodový a poměr soupeření. V. Šmilauer (1966, s. 373–374) dodává jako „zvláštní druhy“ opravu, zahrnutí, eventualitu a jiné pojmenování téhož. F. Kopečný (1962, s. 270–280) jako základní dva poměry uvádí vztah připojování (s podtypem připojení prostého a gradačního) a vztah odporovací (v rámci něj pak odporování s rektifikací a vylučování). MČ 3 odvozuje svou klasifikaci od 3 základních typů vztahů: konjunktivního, disjunktivního a gradačního (adverzativní vztah je zde pojímán jako podtyp vztahu konjunktivního). Všechny výše uvedené poměry

- (14) „*Vstaň, vstaň, dosti si již spal, neb matka tvá i otec tvůj žalostiece hledali sú tebe.*“ PovOl 254v
- (15) *A když ta cná žena s synoma svýma přes moře plovieše, jedné noci vicher se vztrže, až koráb se o skálu rozraziuši i potopiúši.* PasTisk 109r (VWSTB)
- (16) *Počíná se předmluva na epištolu k Kolocenským. Kolocenští jsú Aziánští, jimžto jest nekázal svatý Pavel, ale jeho mlazší Archip a Epofar.* BiblOl, Ph 4, Předmluva (VWSTB)
- (17) a. *Pakli tvá ruka nebo tvá noha tebe pohoršije, utni ji a vrz ot sebe!* BiblOl, Mt 18,8
 b. *Si autem manus tua vel pes tuus scandalizat te, abscide eum et proice abs te {...}* Vulg ibid.
- (18) *Netoliko jejie lásky, ale toho všeho dobrého, coť se jie stalo, tohoť sem býval účasten a bylť bych býval do mé smrti.* TkadlB 33r
- (19) *Tehdy ona vece jemu: „Když jinak býti nemůže, prosím tebe, daj mi, ať málo popláčí smrti matky mé, i tudiež mé milé chovačky.“* ApolBaw 221v (VWSTB)

Vzhledem k tomu, že v analyzovaném materiálu není možno zachytit bližší souvislost mezi slovosledem rozvíjejících výrazů v NP a koordinační strukturou, výzkum slovosledu posesivních zájmen (včetně frekvenčních analýz) jsme realizovali vždy pouze v rámci jejich vlastní fráze (nikoli v rámci celé koordinační struktury). Například tedy v dokladu (20) ve vlastní analýze nepokládáme posesivum *jich* za prvek náležející do koordinační struktury, ale za rozvíjející člen N_{gen} NP *konec jich hubenstva*.

- (20) *Mnohým, ež jsú sbožie shromazdili, nebyl jest konec jich hubenstva, ale proměna.* ŠtítSvátA 2v

Z průzkumu dat vyplynul pouze jediný případ dokládající jistou spojitost mezi slovosledem posesiv ve frázi a koordinací. V případě, že jsou dvě dominující jména spjata vztahem koordinace a přitom každé z nich dále rozvíjeno posesivním zájmem (zde demonstrováno např. v dokladu (14)), je možno ve slovosledu posesivních zájmen zachytit dvě ústřední tendence: 1. obě posesivní zájmena mohou vůči dominujícímu jménu zaujímat identickou pozici, tj. mohou být buď obě prenomiální, nebo obě postnominální (viz např. uvedené doklady (14) či (21)), 2. poměrně často však dochází pravděpodobně vlivem stylistické disimilace (o ní více viz kapitolu 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*) k zrcadlovému umístění posesiv vůči dominujícímu jménu (viz níže uvedené doklady (22), (23)).

---

by bylo možno stanovit i mezi dominovanými složkami NP, v našem výkladu však zachycujeme pouze vztahy mezi složkami dominujícími.

- (21) {...} *a z zapálenie vnútorného hnevu reč vypúšťaš, ježto ty sám jí nevládneš, ale horlivosť tvá a hnev tvój tebu samým vládne.* TkadLB 3r
- (22) *Rytier jeden biše jménem Julianus, jenž otce svého i svou matku nevěda zabil.* PovOI 274v
- (23) *Těž my tobě, ty kto jsi, řeči tvé a tvému volání státi chcem, ač dále volati budeš, avšak ne z téj miery a tiem úmyslem {...}* TkadLB 3r

Jak je zřejmé z uvedených příkladů (22), (23), v těsné textové blízkosti se objevují dvě identicky vystavené fráze s lexikálně totožnými posesivy – pro uplatnění stylistické disimilace jsou tak vytvořeny optimální podmínky. Tato skutečnost opět upozorňuje na to, že styl patřil k zásadním faktorům ovlivňujícím slovosled NP ve staročeských textech.